

ТРУДОВА МІГРАЦІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ

У статті представлено результати вивчення особистісного розвитку дітей трудових мігрантів. На основі результатів емпіричного дослідження проаналізовано рівень розвитку вад особистісного розвитку дітей трудових мігрантів: тривожність, імпульсивність, агресивність, схильність до нечесної поведінки, асоціальність, замкнутість, невпевненість, екстернальність, естетична нечутливість. Визначено, що дефіцит діалогічного спілкування між батьками та дітьми, відсутність батьків у щоденному житті дітей впливають на особистісний розвиток дітей.

Ключові слова: трудова міграція, діти трудових мігрантів, особистісний розвиток, вади особистісного розвитку, батьківсько-дитячі стосунки.

В статті представлені результати изучения личностного развития детей трудовых мигрантов. На основе результатов эмпирического исследования проанализированы уровень развития пороков личностного развития детей трудовых мигрантов: тревожность, импульсивность, агрессивность, склонность к нечестному поведению, асоциальность, замкнутость, неуверенность, экстернальность, эстетическая нечувствительность. Определено, что дефицит диалогического общения между родителями и детьми, отсутствие родителей в повседневной жизни детей влияют на личностный развитие детей.

Ключевые слова: трудовая миграция, дети трудовых мигрантов, личностное развитие, недостатки личностного развития, родительско-детские отношения.

Постановка проблеми та її актуальність. Сьогодні в умовах суспільних трансформацій загострюються не тільки соціально-економічні труднощі, але й численні сімейні та психологічні проблеми українців. Окремого наукового статусу набуває проблема дітей із дистантних сімей, які в умовах соціально-економічної кризи перебувають в психотравмуючій ситуації, що викликано відсутністю батьків в їхньому щоденному житті, відсутністю батьківської / материнської підтримки та любові. Аналіз даної проблематики свідчить про те, що в сьогоденних умовах однією з найменш соціально захищених категорій населення є діти з дистантних сімей.

Беззаперечним є той факт, що у вихованні молодого покоління, формуванні особистості дитини пріоритетним та першочерговим є саме виховний потенціал батьків, адже сім'я виступає найважливішим інститутом виховання, навчання та соціалізації, в якому діти набувають перших навичок взаємодії, засвоюють перші соціальні ролі, норми та цінності, а тип батьківської поведінки впливає на особистісний розвиток дитини, формування у неї адекватної самооцінки.

Якщо для сім'ї головним є емоційна єдність дитини з батьками, емоційно-почуттєві взаємостосунки між батьком / матір'ю, атмосфера захищеності та любові, то в сім'ях заробітчан спостерігаємо дефіцит

діалогічного спілкування між батьками та дітьми, що гостро проявляється в тих сім'ях, в яких обоє батьків працюють за межами країни. Домінування матеріальних цінностей над сімейними, духовними, зосередженість батьків на розв'язанні фінансових проблем призводить до того, що діти залишаються наодинці з своїми проблемами, страхами та переживаннями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Аналіз робіт вітчизняних та зарубіжних науковців, присвячених вивченню причин та наслідків трудової міграції доводить, що суспільно-економічна криза в Україні останніх років наклала свій відбиток на сім'ю, спричинила зниження життєвого рівня сім'ї, вплинула на стабільність і виховну здатність. Результатом є зростання кількості функціонально неспроможних сімей, зокрема сімей трудових мігрантів.

Варто зазначити, що, незважаючи на актуальність, дана проблема тільки стає об'єктом пильної уваги вітчизняних науковців та практиків. Визначення поняття «дистантна сім'я» знаходимо у працях Ф. А. Мустаєвої [9]. Проблему дистантних сімей також вивчали й інші науковці, зокрема, А. Й. Капська, яка виділяє найбільш типові позиції підлітків з сімей, що правомірно можна віднести до дистантних. І. М. Трубавіна дає визначення поняття

«дистантна сім'я» і розглядає напрями роботи з нею, визначає дистантну сім'ю як таку, члени якої перебувають на відстані один від одного з різних причин. Останнім часом до таких сімей почали відносити і сім'ї, де один з членів подружжя чи обоє батьки проживають окремо від сім'ї чи від дітей з різних мотивів, зокрема, сім'ї заробітчани [11]. В. С. Торохтій класифікує сім'ю як дистантну за особливими умовами її життя.

З боку науковців зростає інтерес до сімей трудових мігрантів, так званих дистантних сімей, серед яких типовими є конфліктні стосунки між подружжям, батьками та дітьми, відсутність часу для виховання дітей, помилки у вихованні. Виховні можливості такої сім'ї обмежені перш за все морально-психологічним кліматом. Важливим фактором виховного впливу є також відсутність одного або обох батьків, оскільки для повноцінного виховання дитини потрібні і батько, і мати. Такий стан справ спричинив цілу низку негативних суспільних явищ. Насамперед колосальної руйнації зазнала сім'я: коли її члени розкидані по різних країнах, сім'я, з одного боку, має мінімальні шанси на збереження, а з іншого – неспроможна ефективно реалізувати свій потенціал, передусім виховну функцію.

Нині дуже гострою є проблема соціального сирітства, яка досліджується як зарубіжними, так і вітчизняними науковцями. Різні аспекти сирітства як соціального явища розглядалися у працях таких зарубіжних та вітчизняних учених, як: А. Адлер, Г. П. Бевз, П. Бергер, Дж. Боулбі, Л. С. Волинець, І. В. Дубровіна, А. Й. Капська, Н. В. Комарова, Т. Лукман, Р. Мертон, К. Роджерс, Н. Смелзер, В. Фалберг, І. С. Шатилов, О. Л. Яременко.

Батьки, які поїхали з сім'ї на заробітки, щоб забезпечити майбутнє своїм дітям, неспроможні контролювати їхнє сьогодення. Досвід показує, що гроші, які передають заробітчани, діти часто використовують бездумно, щоб компенсувати своє самотнє дитинство, брак батьківської любові, відсутність батьківської/материнської турботи, ласки та сімейного, родинного спілкування. У сім'ях трудових мігрантів існує дефіцит спілкування батьків та дітей в родинному середовищі, дітям не вистачає

атмосфери захищеності, любові, емоційна єдність дитини з батьками слабшає.

Сімейне неблагополуччя негативно впливає на формування особистості дитини: в умовах негативного емоційно-психологічного сімейного мікроклімату відбувається рання втрата потреби у спілкуванні з батьками, а з часом діти перестають відчувати необхідність спілкування з батьками - вони звикають жити без них.

Тривожить і той факт, що в останні роки багато дистантних сімей набули нового статусу, тобто перейшли у категорію неповної або ж неблагополучної, що викликало появу нового комплексу сімейних і дитячих проблем. Трудові мігранти, виїжджаючи за кордон, щоб забезпечити майбутнє своїм дітям, залишають їх під опікою бабусі, дідуся або інших членів родини. Розрив психоемоційного контакту з батьками призводить до того, що діти відчують себе самотніми, нікому не потрібними. Залишившись без батьківської турботи, діти трудових мігрантів поповнюють ряди соціальних сиріт.

Діти трудових мігрантів перебувають у складній ситуації соціального розвитку, оскільки вони зазнають психотравмуючих впливів. Відсутність батьків у їхньому повсякденному житті відбивається на здоров'ї дітей, на їх емоційному стані, діти, живучи з бабусями та дідусями, іншими родичами, іноді навіть з друзями батьків, хресними, і за цих обставин часто не отримують належного догляду, турботи й піклування.

Після від'їзду батьків за кордон у дітей спостерігаються прояви глибокого депресивного стану, діти не бажають спілкуватись з рідними та друзями, особливо з мамою/татом, які поїхали; важко йдуть на контакт з психологом; перестають довіряти оточуючим, боячись, що їх зрадять і покинуть, як залишили батьки, навколишній світ стає для них чужим. Варто зазначити, що надзвичайним стресогенним фактором для дітей заробітчани є те, що багато з них не знають, коли саме повернуться додому їхні батьки – через рік, два, три, тому діти живуть в постійному очікуванні.

Прогалини у вихованні можуть призвести до порушення формування особистості дитини. Зазначимо, що таких дітей потрібно оточити турботою та увагою.

Навіть якщо вони дуже добре поводяться та навчаються, їхня психіка, безумовно, травмована та постійно зазнає перенапруження.

Постановка завдання. Саме тому метою даного дослідження є вивчення впливу відсутності батьків у повсякденному житті дітей на їх особистісний розвиток.

Виклад основного матеріалу. Для вивчення впливу відсутності батьків у повсякденному житті дітей нами було організовано вивчення вад особистісного розвитку дітей трудових мігрантів. Емпіричним дослідженням було охоплено 58 дітей, чії батьки працюють за кордоном, та 58 дітей, які проживають в повних сім'ях. Для дослідження було обрано методику «ДВОР» (Діагностика вад особистісного розвитку, автор З. С. Карпенко), яка дала можливість визначити рівень таких вад особистісного розвитку як тривожність, імпульсивність, агресивність, схильність до нечесної поведінки, асоціальність, замкнутість, невпевненість, екстернальність, естетична нечутливість

Аналіз результатів опитування показав, що половина обстежених дітей мають вади особистісного розвитку помірної чи високої інтенсивності. Встановлено, що найбільш поширеними вадами особистісного розвитку є тривожність, невпевненість, замкненість, екстернальність.

За результатами дослідження середній рівень тривожності констатуємо у 67,2 % дітей заробітчани, у 5,2 % – високий, у дітей з повних сімей відповідно 70,7% та 1,7 %. Низький рівень тривожності у дітей, які виховуються обома батьками констатуємо в 70,7 % респондентів. Тривожність дітей проявляється здебільшого в ситуаціях невизначеності та небезпеки, адже дуже часто діти живуть в постійному очікуванні батьків. Ця вада проявляється також, як правило, в очікуванні несприятливого розвитку подій, особливо в частих обіцянках батьків про свій приїзд, який може відтягуватись не тільки з дня на день, а й на місяці і навіть роки.

Діти з яскраво вираженою тривожністю, високим рівнем розвитку даної вади схильні до різкої зміни настрою, з острахом спілкуються з незнайомими. У шкільному середовищі бояться підняти руку, навіть коли дуже добре вивчили матеріал, бояться відповідати на запитання учителя, особливо

проявляється ця тривога перед самостійними чи контрольними роботами.

З рівнем тривожності найбільше корелюють такі вади розвитку особистості, як невпевненість – 6,4 б. та замкнутість – 5,1 б. У 22,4 % опитаних дітей трудових мігрантів - високий рівень замкнутості, у 62,1 % – середній і тільки у 15,5 % – дітей низький рівень. Високий рівень замкнутості у дітей з повних сімей констатуємо тільки у 5,2 %, значний відсоток дітей з низьким рівнем замкнутості – 77,8 %.

Щодо рівня невпевненості, то в 15,5 % опитаних - високий рівень, 75,9 % – середній і тільки у 8,6 % дітей заробітчани проявляється низький рівень невпевненості.

Найвищий відсоток дітей з високим рівнем розвитку екстернальності – 22,4 %. Діти цієї категорії не схильні брати на себе відповідальність за свої вчинки, за своє життя, здоров'я; свої досягнення та поразки приписують іншим людям. Дуже часто свою поведінку, шкільну неуспішність, погані оцінки мотивують відсутністю батьків. Поряд з високим рівнем екстернальності констатуємо високий рівень тривожності або невпевненості. У 6,9 % дітей заробітчани високий рівень екстернальності супроводжується високим рівнем невпевненості, у 8,6 % - високим рівнем тривожності.

Високий рівень імпульсивності спостерігається у 10,3 % дітей, що проявляється у нестриманості в поведінці, емоційності; такі діти легко піддаються ситуативному емоційному пориву, не зважають на інтереси інших людей, нетерплячі. У 69,0 % – середній рівень і низький у 20,7 %.

Низький рівень агресивності проявляється тільки у третини опитаних – 31,0 %, у 56,9 % – середній рівень. Діти з високим рівнем агресивності характеризуються поведінкою, спрямованою на нанесення фізичної або психологічної шкоди оточуючим, найчастіше однокласникам, часто їх агресивність спрямована на дітей осіб, з якими діти трудових мігрантів проживають на час відсутності батьків. У даному випадку агресивність підкріплюється не тільки образою на власних батьків за те, що ті поїхали на заробітки, а й ревністю до дітей тих осіб, з якими проживають, відчуваючи, що до них краще ставляться, їх люблять.

Дітям заробітчачан дуже важко спостерігати і щоденно порівнювати ставлення людей, з якими проживають, поки батьки за кордоном, до своїх дітей і до себе. У 3,4 % дітей високий рівень агресивності супроводжується високим рівнем невпевненості.

Як бачимо, виїзд батьків за кордон часто обертається трагедією для дітей, яких, присуті, принесли у жертву матеріальному благополуччю. У таких сім'ях діти переважно зростають у достатку, але нерідко з комплексом неповноцінності. Діти заробітчачан - новітнє соціальне сирітство, яке стало проблемою загальнонаціонального масштабу. Як свідчать соціологічні дослідження, більшість мігрантів мають двоє і більше дітей і лише 6 % заробітчачан бездітні. Досвід показує, що гроші, які заробітчачани передають своїм дітям, останні часто використовують бездумно. Головна проблема таких дітей у тому, що, залишені без батьків, вони озлоблюються, стають агресивними, пропускають уроки, знайомляться і підтримують контакти з сумнівними особами, вживають спиртне, ведуть легковажний спосіб життя.

Висновки. Як бачимо, відсутність батьків, проживання дітей з бабусями та дідусями, тітками, а іноді з хресними та сусідами по-різному впливає на особистісний розвиток дітей: в одних спостерігаємо

високий рівень тривожності та невпевненості, в інших, навпаки, - високий рівень агресивності чи асоціальності.

Вади особистісного розвитку часто зустрічаються не відокремлено від інших, а утворюють своєрідний симптомокомплекс: агресивність та асоціальність або тривожність та невпевненість, що відображає наявність психологічного неблагополуччя дитини та необхідність впливу не на окрему ваду, а на цілий блок негативних властивостей.

1. Просторова відмежованість, тривала відсутність трудових мігрантів за межами країни, неможливість заробітчачанами брати активну участь у сімейному житті, відсутність щоденного спілкування між членами сім'ї, особливо між дітьми та батьками-трудовами мігрантами є однією з основних особливостей сімей трудових мігрантів, що деструктивно впливає на збереження і підтримання достатньо інтенсивного, позитивно забарвленого емоційного зв'язку між членами сім'ї.

2. Деструктивні взаємостосунки в сім'ях трудових мігрантів негативно позначаються не тільки на функціонуванні сім'ї: зниження рівня психологічного благополуччя, а й на особистісному розвитку дітей трудових мігрантів: зростання рівня вад особистісного розвитку дітей трудових мігрантів.

Список літератури

1. Блинова О. Є. Трудова міграція населення України у соціально-психологічному вимірі: монографія / О. Є. Блинова. – Херсон: РПО, 2011. – 486 с.
2. Брутман В. Н. Причини соціального сирітства / В. Н. Брутман // Соціальна робота. – 1994. – № 5. – С.11-12.
3. Венгер Г. Феномен дистантної сім'ї / Г. Венгер // Український науковий журнал «Освіта регіону». – 2013. – № 2 – С. 196–200.
4. Виховний потенціал сім'ї в сучасних умовах [Текст]: Тематична державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2001 року / В. І. Довженко, А. М. Ноур, О. О. Яременко. – Київ: Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2002. – 144 с.
5. Головіна Н. М. Соціально-психологічні аспекти трудової міграції в Україні [Текст] / Н. М. Головіна, О. В. Головіна // Міжнародна міграція та розвиток України в контексті європейської інтеграції: Зб. матеріалів міжнар. наук. конф. (16 жовт. 2007 р., м. Київ). – К. : ПЦ «Фоліант» / за заг. ред. О. С. Власюк, 2008. – С. 129-136.
6. Двіжона О. В. Дистантна сім'я та її вплив на формування особистості дитини та підлітка / О. В. Двіжона // Зб. наук. праць : філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2007. – Вип. 12. – Ч. I. – С. 125–130.
7. Демиденко Т. М. Виховний потенціал – провідна характеристика сім'ї як педагогічної системи / Т. М. Демиденко // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2011. – № 1. – С. 58–63.
8. Капська А. Й. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання) : Навч. посіб. / А. Й. Капська, О. В. Безпалько, Р. Х. Вайнола; ред.: І. Зверева, Г. Лактіонова; Християн. дит. фонд. – К.: Наук. світ, 2001. – 129 с.
9. Мустаева Ф. А. Социальная педагогика: Учебник для вузов / Ф. А. Мустаева. – М., 2003. – 528 с.

10. Пенішкевич Д. І. Особливості функціонування дистантних сімей трудових мігрантів / Д. Пенішкевич, Н. Куб'як // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Випуск 498-499: Педагогіка та психологія. – Чернівці: Книги – XXI, 2010. – С. 110-113.

11. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з сім'єю в Україні: теорія і методика : [монографія] / І. М. Трубавіна. – Х. : Нове слово, 2007. – 395 с.

Lyalchuk G., zdobuvach, Institute of social and political psychology
**LABOUR MIGRATION AND ITS INFLUENCE IS ON PERSONALITY DEVELOPMENT
OF CHILDREN**

The results of study of personality development of children of labour migrantiv are presented in the article. On the basis of results of empiric research the level of development of defects of personality development of children of labour migrantiv is analysed: anxiety, impulsiveness, aggressiveness, inclination, to the dishonest conduct, asocialness, reserve, uncertainty, eksternal'nist', aesthetically beautiful insensitivity. Certainly, that a deficit of dialogic intercourse is between parents and children, absence of parents in daily life of children influence on personality rozvito children.

Absence of parents, dwelling of children, with grandmothers and grand-dads, aunts, and sometimes with cross and variously influences neighbours on personality development of children: in one look after the high level of anxiety and uncertainty, in other, opposite, is a high level of aggressiveness or asocialness.

The defects of personality development often meet not dissociated from other, but form original simptomokompleks: aggressiveness and asocialness or anxiety and uncertainty, which represents the presence of psychological neblagopoluchchya of child and necessity of influence not on a separate defect, but on the whole block of negative properties. Spatial marked off, protracted absence of labour migrantiv outside a country, impossibility by workers to participate actively in domestic life, absence of daily intercourse between family members, especially between children and bat'kami-trudovimi migrantami is one of basic features of monogynopaediums of labour migrantiv, that destructively influences on a maintainance and maintenance enough intensive, positively painted, emotional connection between family members. Destructive mutual relations in the monogynopaediums of labour migrantiv negatively affect not only functioning of monogynopaedium: decline of level of psychological prosperity, but also on personality development of children of labour migrantiv: growth of level of defects of personality development of children of labour migrantiv.

Keywords: labour migration, to put labour migrantiv, personality development, defects of personality development, paternal-child relations.